

Mümteħine Sûresinin Muhtevası ve 5. Âyeti Bağlamında Mü'minlerin İnkârcılar için Fitne Olması Meselesi

The Content of Sûra al- Mumtaħina and the Issue of Believers' Being a Fitna for the Disbelievers from the Perspective of Its Fifth Verse

Yazar Bilgisi Author Information

Mehmet DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Gaziantep, Türkiye
Asst. Prof., Islamic Science and Technology University Faculty of Islamic Sciences, Gaziantep, Türkiye
mdemir6358@gmail.com, www.orcid.org/0000-0001-5808-7522

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij1173223
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
9 Eylül/September 2022	13 Aralık/December 2022

Öz

İnsanların inançları, ahlâkî yapıları, hal ve hareketleri birbirinden farklılık arz etmektedir. Hayatta insanların bir kısmı iyi rolü bir kısmı ise kötü rolü oynamaktadır. Başka bir ifadeyle bazı insanlar hakkı, adaleti, iyiliği ortaya koymaya çalışırken bazıları ise tam tersine batılı, zulmü, kötülüğü tercih etmektedir. Ancak şu da bir gerçektir ki neyi tercih ederse etsin her insan, ölünceye kadar devam eden bir imtihan içerisinde. Bu imtihan sürecinde iman ehli kimselerin imtihanı ile inkârcıların imtihanı bazen farklı şekillerde olabilmektedir. Mümtehine sûresi 5. âyette mü'minler hakkında kullanılan bir ifade bu hususta dikkat çekmektedir. Bu âyette mü'minlerin, "Rabbimiz! Bizi, inkâr edenler için bir fitne konusu yapma" şeklindeki ifadeleri, mü'minlerin inkârcılar için nasıl bir fitne aracı olacağına dair birtakım soruları akla getirmektedir. Bu çalışmamızda Mümtehine sûresi 5. âyette geçen bu ifadenin muhtemel manalarının tespitine ve tahliline yer verilmiş, sûrenin genel muhtevası ve diğer âyetlerle bağlantısı üzerinde durulmuştur.

Mümtehine sûresi, muhtevası itibarıyla genel çerçevede bütün insanları, özde ise mü'minleri alakadar etmektedir. Sûre, Yüce Allah'a ve mü'minlere duydukları kin ve nefreti, söylem ve eylemleri ile açıkça gösterenlere karşı mü'minlerin takınmaları gereken tavırlar hakkında ehemmiyeti haiz birtakım bilgiler içermektedir. Hayatı mü'mince yaşama hususunda Hz. İbrahim'i ve ona tabi olanları örnek olarak göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, Mümtehine sûresinin inşa etmeyi hedeflediği ideal mü'minin niteliklerini ortaya koymak, sûrenin genel muhtevası ile 5. âyette verilmek istenen mesajın bağlantılarını tespit etmek, bu meyanda mü'minlerin inkârcılar için fitne konusu olmasının ne gibi manalara gelebileceğini ve bu âyet vesilesiyle mü'minlere verilmek istenen mesajları irdelemektir.

Çalışmada, Mümtehine sûresinde yer alan her âyet, emir ve nehiyeler bağlamında tazammun ettiği hususlarla birlikte ele alınmıştır. Sûrenin her âyeti ayrı ayrı izah edilerek 5. âyetle irtibatı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede 5. âyette söz konusu edilen fitne kavramı üzerinde durulmuş, mü'minlerin hangi açılardan inkârcılar için fitne olabileceği hususu, çeşitli tefsirlerden istifade edilerek ortaya konmaya gayret edilmiştir.

Mü'minlerin inkârcılar için fitne olması meselesi, muhtelif şekillerde izah edilmiştir. Bazı müfessirlerce mü'minlerin düşmanlara yenik düşmeleri, bizzat onların eliyle veya onlar vesilesiyle acı ve ıstıraplara duçar olmaları olarak yorumlanmıştır. Ayrıca mü'minlerin mağlubiyeti veya düştükleri kötü durumlar nedeniyle inkâr ehlinin, "mü'minlerin iddiası doğru olsaydı, itimat ettikleri Allah onları desteklerdi yahut bu kötü duruma maruz kalmazlardı" düşüncesine kapılıp kendilerini hakikat ve istikamet üzere görmeleri yani mü'minlerin kötü durumu sebebiyle yanılığa düşmeleri şeklinde yorumlanmıştır. Bunun yanı sıra Yüce Allah'ın, mü'minlerin aleyhine inkârcılara daha fazla dünyevi imkân vermesi olarak da açıklanmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda, Mümtehine sûresinin ana temasının mü'minlerin Yüce Allah'ın emir, nehiy ve tavsiyelerine göre hareket ederek her türlü fitneden sakınmaları, bütün insanlara güzel örnek olmaları, yaşadıkları muhitlerde huzuru temin etmeleri olduğu, 5. âyetin de bu konularla bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla mü'minlerin Müslüman olmayanlara, bilhassa inkârcılara bir fitne konusu olmaktan, kendilerinden beklenmeyen her türlü zarar ve kötülükten uzak durmaları gerekmektedir. Mü'minlerin, Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için samimiyetle O'nun buyruklarına riayet etmeleri, bu konuda Hz. İbrahim'i ve ona tabi olanları, ayrıca Hz. Peygamber'i örnek almaları, bununla birlikte batıl yolda olanların hegemonyası altına

girip onların hak üzere olduklarına dair yanıltıcı bir algı oluşturmamaları gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bunun yanında sūrede işaret edilen Hudeybiye Barış Antlaşması sonrası toplumda kadının statüsü belirlenmiş, ona ait mehir, irade beyanı, karar verme gibi bazı hakları tescil edilmiştir. Muhacir mü'min kadınların Hz. Peygamber'e gelerek biat etmeleri, ona karşı gelmeyecekleri hususunda söz vermeleri, onların bahsedilen durumunu müşahhas hale getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Mümtehine Sūresi, Mü'minler, Fitne, Sığınma, İnkârcılar.

Abstract

People's beliefs, moral values, attitudes, and actions vary a lot. In life, some people assume the role of the bad, while others assume that of the good. In other words, while some people try to be on the side of the truth, justice, and goodness, some of them prefer falsehood, cruelty and evil. However, it is also a fact that every human being, no matter what he chooses, is put to a test that continues until he dies. During this test, the test faced by the people of faith and the one faced by deniers can sometimes be quite different. An expression intended for the believers in the fifth verse of the Sūra al-Mumtaḥina draws attention to this point. The statement of the believers in this verse, "Our Lord, do not make us a temptation to the ones who have disbelieved" raises several questions about how the believers could be an instrument of fitna for the disbelievers. This study provides an analysis of the possible meanings of this expression mentioned in the fifth verse of Sūra al-Mumtaḥina, and it stresses the overall focus of this sūra and its connection with other verses.

In terms of its content, Sūra al-Mumtaḥina addresses all humanity in general and the believers in particular. The sūra contains some vital information about the attitude that the believers should adopt towards those who openly show their grudge and hatred against both Almighty Allāh and the believers with their rhetoric and actions. It cites Prophet Abraham (Ibrāhīm al-Khalīl) and his followers as an example in terms of leading a life as a believer.

The aim of this study is to reveal the qualities of the ideal believer that Sūra al-Mumtaḥina aims to build, to determine the connections between the general content of the sūra and the message intended to be given in its fifth verse, along with examining the meanings of the believers' being the subject of fitna for the unbelievers in this context, and the messages intended to be given to the believers in this verse.

In the study, each verse in Sūra al-Mumtaḥina is discussed, together with the issues that it describes, in terms of orders and prohibitions. Each verse is explained individually and its connection with the fifth verse is discussed. The concept of fitna mentioned in the fifth verse is particularly emphasized, and the issue of how the believers can be fitna for the unbelievers is explained by using various tafsīrs.

The issue of the believers' being fitna for the deniers is explained in various ways. It is interpreted by some commentators as the fact that the believers succumb to enemies and that they are personally subjected to pain and suffering directly or indirectly by their hands. In addition, it is interpreted as the disbelievers' mistakenly thinking, because of the believers' defeat or suffering, that "if the claim of the believers were true, the God they trust would support them or they would not be exposed to such suffering", and their seeing themselves truthful and in the true path; that is, the disbelievers' being mistaken because of the believers' plight. In addition

to this, it is also explained as Almighty Allāh's giving more worldly opportunities to the deniers compared to the believers.

The present study revealed that the main theme of Sūra al-Mumtaḥana is that the believers avoid all kinds of mischief by acting according to the orders, prohibitions and recommendations of Almighty Allāh, set a good example to all people, and ensure peace in the neighborhoods they live in. It also revealed that the fifth verse is related to these issues. Therefore, the believers must, not only stay away from being a subject of fitna for non-Muslims, particularly for the disbelievers but also avoid all kinds of harm and evil that are not expected of them. It was pointed out that, to gain the approval of Almighty Allāh, the believers should sincerely obey His commands, follow the example of Prophet Abraham and those who followed him, as well as that of Prophet Muḥammad in this regard, but not fall under the hegemony of those who are on the path of falsehood but create a misleading perception that they follow the truth. In addition, after the Ḥudaybiyya Peace Treaty, which is mentioned in the sūra, the status of women in the society was determined, and some of their rights such as mahr, declaration of will, and decision-making were clarified. The fact that the muḥājir women came to the Prophet, swore allegiance, and promised that they would obey him is a clear example of this.

Keywords: Tafsīr, Sūra al-Mumtaḥana, Believers, Fitna, Refuge, Disbelievers.

Giriş

Mü'minlerin, hayatı Yüce Allah'ın buyrukları; emir ve yasakları kısaca İslâm'ın belirlediği çerçevede yaşamakla mükellef tutulmuş oldukları bilinmektedir.¹ Bu emir ve yasakların birinci temel kaynağı ise Kur'ân-ı Kerîm'dir.² Sünnet-i Seniyye de Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir ve beyan eden, uygulayıp öğreten olması hasebiyle bu konuda ikinci temel kaynaktır.³ Yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'e itaat etmeyi birlikte emreden pek çok âyet vardır.⁴ Bu bağlamda mü'minlerin, içinde buldukları durum gereği, Yüce Allah'ın bütün insanlar için indirdiği Kur'ân-ı Kerîm⁵ ışığında ve Hz. Peygamber'in gösterdiği yolda,⁶ kendileri dışında kalanlara, özellikle inkârcılara karşı nasıl bir tavır takınabilecekleri hususunun her zaman dikkat çeken konular arasında yer aldığını görmek mümkündür.⁷ Binaenaleyh bu konunun mü'minler açısından günümüzde de problemlili konular arasında yer aldığı söylenebilir. Zira malum olduğu üzere haktan ve sırat-ı müstakimden inhiraf etmiş, hidayetden dalaletle sapmış nice birey ve gruplara rastlanabilmektedir. Dolayısıyla ben Müslümanım deyip de İslâm dinine göre hareket etmeyen kimselerin insanlar için ne derece fitneye sebebiyet verdikleri müşahede edilebilmekte, böylece bu kimselerin

¹ Bk. el-Bakara 2/21, 186; en-Nisâ 4/36; el-En'âm 6/102; el-A'râf 7/29; et-Tevbe 9/31; Yûnus 10/3; Hûd 11/123; el-Hac 22/77; Yâsîn 36/61; ez-Zâriyât 51/56.

² Bk. el-Bakara 2/185; el-A'râf 7/3; Yûnus 10/15; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî el-Girnâî, *el-Muvâfakât*, thk. Abdullah Dıraz vd., (Beyrut: Dâru'l-kutubî'l-ilmîyye, 2004), 672-673.

³ Bk. el-A'râf 7/2; el-Enfâl 8/24; en-Nahl 16/44; Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 673; Süleyman Pak, "Sünnetin Kur'an'ı Beyan Yönleri", C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 16/1 (2012), 353-381.

⁴ Bk. Âl-i İmrân 3/32, 132; en-Nisâ 4/69, 80; el-Mâide 5/92; el-Enfâl 8/20; en-Nûr 24/52; el-Ahzâb 33/36; Muhammed 47/33; el-Haşr 59/4; et-Teğâbun 64/12.

⁵ Bk. en-Nisâ 4/105; en-Nahl 16/44, 64; el-Enbiyâ 21/107; ez-Zuhuruf 43/64.

⁶ Bk. el-Bakara 2/151; Âl-i İmrân 3/31, 51; el-En'âm 6/126; el-İsrâ 17/9; en-Neml 27/92; el-Ahzâb 33/21; el-Haşr 59/7; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Râid b. Sabri b. Alfa. 2. Baskı. (Riyad: Dâru'l-Hadâra, 1436/2015), Mukaddime, 1/10 (No. 11).

⁷ Bk. en-Nisâ 4/136; el-En'âm 6/153; Asr 103/1-3.

söylem ve eylemleri arasındaki uyumsuzluk neticesinde toplumda sorunlar söz konusu olabilmektedir.⁸ Bunun yanı sıra mü'min olduklarını iddia eden bazı kimselerin de Kur'ân-ı Kerîm'in bütününe inanmadıkları, onun bir kısmını kabul ederken diğer kısmını reddettikleri, böylece bu kimselerin toplumlarda İslâm dini ile ilgili olarak yanlış intibah bıraktıkları gözlemlenebilmektedir.⁹

Mümtehine sûresinde Yüce Allah'a ve mü'minlere karşı açıkça düşmanlık yapanlara dair mü'minlerin takip edebilecekleri gereken yol hakkında bilgi verildiği görülmektedir.¹⁰ Sûrede Yüce Allah'ın ve mü'minlerin; başka bir ifadeyle İslam'ın düşmanlarıyla dostluk kurulamayacağı, onlarla yapılacak ilişkilerde mü'minlerin dikkatli olmaları gerektiği, bunun yanı sıra hal ve hareketleriyle mü'minlere karşı düşmanlık yapmayan gayrimüslimlerle iyi ilişkiler kurmaya bir engel bulunmadığı hususunda ifadelerin yer aldığı müşahede edilmektedir.¹¹ Ayrıca sûrede tevhid mücadelesiyle ilgili olarak Hz. İbrahim'in ve onu takip edenlerin, mü'minlere örneklik teşkil ettiği belirtilmektedir.¹² Sûrede, Hudeybiye Barış Antlaşması'nın akabinde meydana gelen bazı olaylar sebebiyle inkâr edenlerin zulmünden kaçıp Mekke'den Medine'ye hicret eden mü'min kadınların bazı haklarının muhafaza edilmesi ile alakalı hükümlerin ve kadının statüsü hakkında yapılan biatin söz konusu edildiği ifade edilebilir.¹³

Mümtehine sûresi 5. âyetin, mü'minlerin inkâr edenlere bir fitne, bir imtihan konusu olmamaları için Yüce Allah'a sığınıp dua etmelerini dile getirdiği söylenebilir.¹⁴ Ayrıca bu âyetin, mü'minlerin sûrenin muhtevasına göre hareket edip etmeme noktasında sûrenin diğer âyetleri ile ilişkili olduğunu görmek mümkündür. Başka bir ifade ile mü'minlerin Mümtehine sûresindeki diğer âyetlerin ayrı ayrı ele aldığı hususları yerine getirip getirmeme noktasında imtihan edilmiş olmaları mümkündür. Dolayısıyla mü'minlerin, Kur'ân-ı Kerîm'in diğer sûrelerinde geçen emir ve yasaklara uygun hareket etmeleri gerektiği gibi Mümtehine sûresinde geçen emir ve yasaklara göre bir tutum sergilemeleri gerektiği kabul edilebilir.¹⁵

Sûrenin mevzubahis ettiği konulara geçmeden önce şu hususu belirtmede fayda vardır: Mümtehine sûresi, Medine'de inmiş olup 13 âyettir.¹⁶ İsmi, 10. âyette geçen

⁸ Bk. el-Bakara 2/44; er-Ra'd 13/25; en-Nahl 16/92; es-Saff 61/2-3; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîd*, Adil Ahmed Abdulmevcûd vd. (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1993), 1/339.

⁹ Bk. el-Bakara 2/85; Kurtubî, *el-Câmi'*, 2/242; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 1/472; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-munîr*, 9. baskı (Dimaşk: Dâru'l-fikir, 1340/2009), 1/236.

¹⁰ Bk. el-Mümtehine 61/1; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 8/250-252.

¹¹ Bk. el-Mümtehine 61/7-8; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Beyrut: Muessesetu'r-risale, 2006), 20/405-407; Yûsra es-Seyyid Muhammed, *Bedâiu't-tefsîr'l-l-câmi' li mâ fesserehu'l-imam İbn Kayyim el-Cevziyye*, thk. Salih Ahmed eş-Şâmî (Riyad: Dâr İbn Hazm, 1427/2006), 3/149.

¹² Bk. el-Mümtehine 61/4; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/403-404.

¹³ Bk. el-Mümtehine 61/12; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/423-429.

¹⁴ Bk. Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Kahire: Merkez hicr li'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, 1424/2003) 14/410.

¹⁵ el-Enbiyâ 21/35. âyette de her nefsin ölümü tadacağı belirtildikten sonra, insanların bir imtihan olarak hem hayır hem şer ile denendiği ifade edilmektedir. Ayrıca bk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Azim dağıtım, ts.), 7/536.

¹⁶ Bk. Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbü'rî, *el-Keşf ve'l-beyân*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1325/2004), 6/164; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/395.

فَأَمْتَحِنُوهُنَّ

lafzından almıştır.¹⁷ Mushaf'taki sıralamaya göre, Kur'ân-ı Kerîm'in 60. sûresidir. İniş sırası itibarıyla 91. sûredir. Ahzâb sûresinden sonra en-Nisâ sûresinden önce inmiştir.¹⁸ Şimdi sûrenin muhtevasını şu şekilde ele almak mümkündür:

1. Mümtehine Sûresinin Muhtevası

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm'in her sûresinin kendine ait bir muhtevası vardır. Muhteva ise, kendisini ihtiva eden sûrenin ne olduğunu, başka bir ifadeyle o sûrenin kimliğini ortaya koyan temel unsurdur. Dolayısıyla Mümtehine sûresinin de kendine mahsus bir muhtevası söz konusudur. Mümtehine sûresinin muhtevasını şu şekilde ifade etmek mümkündür:

1.1. Mü'minlerin İnkârcılara Karşı Sergilemesi Gereken Davranışlar

Sûrede, Yüce Allah'ın mü'minlere hitap edip O'nun yolunda cihad etmeyi emrettiği, Yüce Allah'ın ve mü'minlerin düşmanlarına sevgi gösterip onların dost edinilmemesi gerektiği, Yüce Allah'a ve mü'minlere düşmanlık yapanların hakkı inkâr ettikleri, Hz. Peygamber'i ve onunla beraber Yüce Allah'a inananları hicrete zorladıkları ifade edildiği görülmektedir.¹⁹ Yüce Allah'ın, gizlenen ve açıklanan ne varsa hepsini bildiğine, gizliden gizliye düşmanlara sevgi beslemenin haktan sapmak anlamına geldiğine, Yüce Allah'a ve mü'minlere düşman olanların, ellerine fırsat geçmesi halinde mü'minlere her türlü eziyeti reva göreceklerine ve mü'minlerden hakkı inkâr etmelerini isteyeceklerine dair bilgi verildiği müşahede edilmektedir.²⁰ Kıyamet gününde hiçbir kimsenin başka bir kimseye fayda vermeyeceği, Yüce Allah'ın her şeye muttali olduğu,²¹ Hz. İbrahim'de ve ona tâbi olanlarda mü'minler için güzel örneklik bulunduğu hakkında malumatın yer aldığı görülmektedir.²² Hz. İbrahim'in ve ona uyanların, kendi kavimlerine, Yüce Allah'ı bırakıp O'ndan başkalarına taptıkları için, onlarla bir ilişkilerinin olmadığını, onları reddettiklerini, onlarla aralarında sadece ve yalnız Yüce Allah'a inanıncaya kadar devam edecek bir düşmanlık ve nefret zuhur ettiğini söyledikleri bilgisi verilmektedir.²³ Ancak Hz. İbrahim'in, babasının bağışlanması için (onun iman etmesi ümidiyle belirli bir zaman dâhilinde) duada bulunacağı müstesna edildiği,²⁴ Yüce Allah'tan geleceklere karşı babasına bir şey yapamayacağını da söylediği, ayrıca Hz. İbrahim'in ve ona uyanların yalnız Yüce Allah'a dayanıp güvendikleri, O'na yönedikleri, dönüşün ancak Yüce Allah'a olduğunu söyledikleri ifade edilmektedir.²⁵

Sûrenin 4. âyetinde yer alan وَالَّذِينَ مَعَهُ ifadesinden kastın, Hz. İbrahim'e iman eden mü'minler²⁶ ile Hz. İbrahim zamanında ve ona yakın dönemde yaşarken ona uyan enbiyâ

¹⁷ Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/395; Elmalılı, *Hak Dini*, 7/535.

¹⁸ Bk. Muhammed es-Seyyid Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît* (Kahire: Dâru'l-maârif, 1992), 14/317.

¹⁹ Bk. el-Mümtehine 61/1; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/398; Elmalılı, *Hak Dini*, 7/543-544.

²⁰ Bk. el-Mümtehine 61/2; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/401; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 8/250-251; Elmalılı, *Hak Dini*, 7/545.

²¹ Bk. el-Mümtehine 61/3; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/401; Elmalılı, *Hak Dini*, 7/546.

²² Bk. Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/167-168; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/403-404.

²³ Bk. Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/167-168; Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd vd. (Beyrut: Dâru'l-kutubî'l-ilmîyye, 1994), 4/283-284.

²⁴ Bk. et-Tevbe 9/114; Meryem 19/41-47; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/330.

²⁵ Bk. el-Mümtehine 60/4; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tunisiyye, 1984), 28/131.

²⁶ Bk. Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî, *Me'âni'l-Kur'ân ve irâbühu*, thk. Abdulcelil Abduh Şelbî (Beyrut: Âlemu'l-kutub, 1988), 5/156; Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed

olduğu belirtilmektedir.²⁷ Nitekim bu hususta İbn Atiyye, Hz. İbrahim ile beraber Nemrud'a karşı mücadele eden bir topluluğun mevcudiyetinin bilinmediğini belirterek ikinci izahı daha doğru bulmaktadır.²⁸ Burada özellikle Hz. İbrahim'in ve ona tâbi olanların tavırlarının örnek alınmasına vurgu yapıldığı görülmektedir. Aynı âyette mü'minlerin inkârcılara söylediği, onlar sadece ve yalnız Yüce Allah'a inanıncaya kadar devam edecek bir düşmanlık ve nefret zuhur ettiği mealindeki ifadelerini de sûrenin 7. 8. ve 9. âyetleri ve Hz. Peygamber'in uygulamaları mucibince onlara sürekli düşmanlık yapmak ve nefret etmek şeklinde açıklamak gerçeklere uygun düşmemektedir. Hz. İbrahim ve onunla birlikte olanların bu söyledikleriyle, inkârcıların gittiği yolu kabul etmediklerini, onların davranışlarının mesuliyetini taşımayacaklarını, hakikati açık bir şekilde ortaya koyarak bu hususta müsamahakâr olamayacaklarını belirtmiş, bilhassa yeni mü'min olup gönüllerinde henüz imanın tam yerleşmediği, bazen tereddüt yaşayan kimselerin maneviyatını koruyup güçlendirmeyi hedeflemiş olmaları muhtemeldir.²⁹

1.2. Hz. İbrahim'in ve Beraberindekilerin Güzel Örnekliliği

Sûrede Hz. İbrahim'in, ona tâbi olanların ve tüm mü'minlerin³⁰ Yüce Allah'tan kendilerinin inkârcılar için bir fitne, bir imtihan konusu yapılmamaları ve mağfired olunmaları için duada bulunmaları istendiği, bunun yanı sıra Yüce Allah'ın kudret ve hikmet sahibi olduğu ifade edildiği görülmektedir.³¹ Ayrıca, hiç şüphe duymadan Yüce Allah'ın ihsanına ve ahiret gününe umutla bakanlar için, Hz. İbrahim'de ve ona tâbi olanlarda güzel bir örneklik bulunduğu dair tekrar vurgu yapıldığı,³² Yüce Allah'ın bu güzel örnekten yüz çevirenlere muhtaç olmadığı, O'nun her türlü övgüye layık olduğu da ifade edildiği müşahede edilmektedir.³³

Sûrenin 4. ve 6. âyetlerinde geçen *أَسْوَةٌ حَسَنَةٌ* tamlamasının, Ahzâb sûresi 21. âyette Hz. Peygamber için de söz konusu edilmiş olduğu görülmektedir. Böylece Kur'ân-ı Kerîm'de üç âyette yer alan bu tamlamada mü'minlerden Hz. İbrahim'i, onunla birlikte olanları ve Hz. Peygamber'i örnek almaları gerektiği ortaya çıkmış olmaktadır.³⁴ Bunun

b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Bahrü'l-'ulûm*, thk. Ali b. Muavvad vd. (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1993), 3/352; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 28/143; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/329.

²⁷ Bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Kahire: Dâru hicr, 2001), 22/566; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/403; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 8/252; Elmalılı, *Hak Dini*, 7/547.

²⁸ Bk. Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/168; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gîrnâtî el-Endelüsî İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. er-Rahhale el-Faruk vd. (Beyrut: Dâru'l-hayr, 2007), 8/279; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 8. Baskı (Ankara, DİB Yayınları, 2020), 5/313.

²⁹ Bk. Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Muavvad (Riyad: Mektebetu'l-abikan, 1998), 6/91; Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'ân*, 4/284-285; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 28/131; Karaman vd. *Kur'an Yolu*, 5/313.

³⁰ Bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, 3. Baskı (Beyrut: Âlemu'l-kutub, 1983), 3/150; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/403; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/329.

³¹ Bk. el-Mümtehine 60/5; Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/168; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/405.

³² Bk. Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 8/253.

³³ Bk. el-Mümtehine, 60/6; el-Bakara 2/130, 133, 135; Âl-i İmrân 3/67, 68, 95; en-Nisâ 4/125; el-En'âm 6/161; Yusuf 12/38; en-Nahl 16/120, 123; el-Hac 22/78; Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/168; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/405; Elmalılı, *Hak Dini*, 7/548.

³⁴ Bk. Âl-i İmrân 3/31, 68, 95; en-Nisâ 4/125; el-A'râf 7/158; Yusuf 12/38; en-Nahl 16/123; Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/168; Vâhidî, *el-Vasît*, 4/283-284; Elmalılı, *Hak Dini*, 7/548.

yanı sıra burada, Yüce Allah'a ve mü'minlere karşı olanlarla münasebetlerde, Hz. İbrahim'den ve ona uyanlardan istifade edilecek tecrübelerle işaret edildiği anlaşılabilir.³⁵

1.3. Yüce Allah, Mü'minlerle Düşmanlar Arasından Bazılarını Dost Kılabilir

Sûrede, Yüce Allah'ın, mü'minlerle düşmanlar arasından bazı kimseleri dost kılabileceğini ve kudretli, bağışlayıcı ve merhamet sahibi olduğunu belirttiği görülmektedir.³⁶ Yüce Allah'ın, din hususunda mü'minlerle savaşmayan ve onları yurtlarından çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmayı ve onlara adaletli davranmayı yasaklamadığı, adaletle hareket edenleri sevdiği³⁷ ancak din için mü'minlerle savaşmış, onları yurtlarından çıkarmış ve çıkarılmalarına destek vermiş kimselerle dostluk kurmayı yasakladığı, onlarla dostluk kuranların kendilerine yazık etmiş olacaklarını ifade ettiği müşahede edilmektedir.³⁸ Dolayısıyla burada, birinci âyetteki Yüce Allah'a ve mü'minlere düşmanlık eden kimselerle dostluk kurmanın yasaklanmasının sebebinin ifade edilmiş olduğu anlaşılabilir.³⁹ 7. âyete göre yasağın gayesi, karşılıklı dostluk kurmak suretiyle, zulmeti ortadan kaldırmak ve her çeşit hayra, iyiliğe mani olan bağnazlığı bertaraf etmek ve özgürce düşünme ortamını temin etmek şeklinde yorumlanabilir. Böylece mânevî baskı sebebiyle veya menfaat elde etme fikriyle gösterilen sevgiye ihtiyaç kalmasın, hakiki ve riyasız muhabbete ulaşılabilsin. 8. ve 9. âyetlere göre bu yasağın, İslâm dinini kabul etmemeyi değil de din hakkında mü'minlerle savaşmayı, onları vatanlarından çıkarmayı ve onların çıkarılmalarına destek vermeyi esas aldığı söylenebilir. Gerçekten Mekke'nin fethedilmesiyle birlikte putperestlerin yaptıkları baskıların son bulduğu, barışın temin edildiği, insanların fevc fevc Yüce Allah'ın dinine girdiği, bu esnada Hz. Peygamber'in muhabbet ve müsamahasının görüldüğü bilinen bir husustur.⁴⁰ Dolayısıyla bahsedilen olumsuzluklar olmadıkça hangi dine mensup ve hangi etnik kökene sahip olursa olsun, tüm insanlarla iyilik ve adalet temeline dayalı alakaların tesis edilebileceği anlaşılmaktadır. Bu konudaki nesh iddiaları da mesnetten yoksun olarak görülebilir.⁴¹ Ayrıca 7. âyetin başında bulunan "umulur ki, belki de" gibi anlamlara gelen *عَسَى* yardımcı fiili Yüce Allah için kullanıldığında, Yüce Allah'tan yapılmış bir vaadi ifade ettiği söylenebilir.⁴² Eğer dikkat edilirse, Kur'ân-ı Kerim'in bu hususta getirdiği esaslar, mü'minlere ayrıcalık tanımayan; tek taraflı ve öznel değer taşımayan objektif vasıflı ilkeler olduğu fark edilebilir.⁴³

Sûrenin 9. âyetindeki *وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ* ibaresini sûrenin 8. âyeti içeriğinde kabul etmek mümkündür. Bu ibarenin 8. âyette açıkça yer almaması, düşmana destek verenlerle alakayı kesmekte aceleci olmamak, düşmanları bu davranıştan vazgeçirecek siyasî müdahalelere fırsat vermek gerektiği cihetinde bir ince mânâ taşınması sebebiyle olabilir.⁴⁴ Ayrıca 8. âyet, dostluk bağlarını devam ettirebilmekle alakalı umumi bir hüküm ihtiva

³⁵ Bk. Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14: 332; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/312.

³⁶ Bk. el-Mümtehine 60/7; Sa'lebi, *el-Keşf*, 6/169; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/405-406.

³⁷ Bk. el-Mümtehine 60/8; bk. Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/150; Semerkandî, *Bahr*, 3/353; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/408-409; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 28/152.

³⁸ Bk. el-Mümtehine, 61/9; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/409; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 8/253; Elmalılı, *Hak Dini*, 7/548-549.

³⁹ Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 28/152.

⁴⁰ Bk. en-Nasr 110/1-2; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/313-314.

⁴¹ Bk. Taberî, *Câmi'*, 22/574; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 28/153; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/313.

⁴² Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/93; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 8/253; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 28/151; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/333.

⁴³ Bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/315.

⁴⁴ Bk. Elmalılı, *Hak Dini*, 7/549-550.

ettiği, 9. âyet de, yardımlaşma ve dayanışma ilişkisi tesis edilmesi hakkında tahdid getirdiği, kendileriyle ittifak yapılacakların düşmana destek vermemelerini şart koştuğu şeklinde yorumlanabilir.⁴⁵

1.4. Hicret Eden Mü'min Kadınların Durumu

Sûrede, Yüce Allah'ın mü'minlerden, hicret eden mü'min kadınları -onların imanlarını Yüce Allah daha iyi bilmekle beraber- imtihan etmelerini, mü'min oldukları anlaşılırsa -mü'min kadınlar ve inkârcılar birbirlerine helal olmadıkları için- hicret eden mü'min kadınları inkârcılara iade etmemelerini, ayrıca kocalarına onlara harcadıklarını, verdikleri mehirlerini geri vermelerini buyurduğunu görmek mümkündür.⁴⁶ Mehirleri ödenmesi halinde hicret eden kadınlarla mü'minlerin evlenmelerinde bir sakınca olmadığı, ayrıca inkârcı kadınların mü'minler tarafından nikâh altında tutulmamaları, onlara yapılan harcamaların geri istenmesi, onların da harcadıklarını geri alması talep edildiği görülmektedir.⁴⁷ Bunun da Yüce Allah'ın hükmü olduğu, Yüce Allah'ın insanlar arasındaki hükmünü bu şekilde verdiği, bunun yanı sıra hakkıyla bilen, hüküm ve hikmet sahibi olanın yüce Allah olduğu ifade edildiği görülmektedir.⁴⁸ Ayrıca mü'minlerin eşlerinden biri inkârcılara gider, dolayısıyla tazminat ödeme sırası mü'minlere gelmişse, eşleri kaçmış kimselere harcadıklarına eşit bir şey verilmesi mü'minlere bildirilmiştir. Bununla beraber mü'minlerin, iman ettikleri Yüce Allah'a karşı gelmekten sakınmaları gerektiği ifade edilmektedir.⁴⁹

1.5. Hudeybiye Barış Antlaşması 5. Maddesi İçeriği

Hicretin 6. yılında Hz. Peygamber ile Kureyşlilerin imzaladıkları Hudeybiye Antlaşmasının 5. maddesine göre, velisi izin vermeden Kureyş'ten Hz. Peygamber'e geleni Hz. Peygamber onlara geri verecek, Hz. Peygamber'in maiyetinden Kureyş'e geleni ise onlar Hz. Peygamber'e geri vermeyeceklerdi.⁵⁰ Bu maddenin, mü'minlere ağır gelmiş olduğu lakin Hz. Peygamber'in ona oldukça riayet ettiği görülmektedir.⁵¹ Antlaşmada yalnız erkek muhacirlerin hükme bağlanmış olmaları gerekçesiyle Mekke'den Medine'ye muhacir mü'min kadınların Hz. Peygamber'e sığınmalarının yeni bir problem oluşturması dolayısıyla Mümtetine 10. ve 11. âyetlerin, hicret eden mü'min kadınların -belli bir sınavdan sonra- kabul edilmeleri ve karşı tarafa geri verilmemeleri hükmünü getirdiği

⁴⁵ Bk. Âl-i İmrân 3/28; et-Tevbe 9/23-24; el-Mücâdele 58/22; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 28/152-153; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/315-316.

⁴⁶ Bk. Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/168-170; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/414; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 8/254-255; Elmalılı, *Hak Dini*, 7/553.

⁴⁷ Bk. Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/170.

⁴⁸ Bk. el-Mümtetine 60/10; Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/171; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyî'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr* (Kuveyt: Dâru'n-nevadir, 2010), 5/215; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 28/160.

⁴⁹ Bk. el-Mümtetine 60/11; Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/171; Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Ahmed b. Ferid el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-kutubî'l-İlmiyye, 2004), 468-469; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Ömer Abdusselam Tedmurî, 3. Baskı (Beyrut: Dâru'l-kutubî'l-Arabî, 1990), 3/271-272; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 28/161-163; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/322.

⁵⁰ Bk. İbn İshak, *es-Sîre*, 462; İbn Hişam, *es-Sîre*, 3/263; Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Tarihu'l-İslam*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslamî, 2003), 1/248; Muhammed Hamîdullah, *Mecmû'atu'l-vesâiki's-siyâsiyye li'l-'ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râside* (Beyrut: Dâru'n-nefais, 1987), 77.

⁵¹ Bk. Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, 1/249.

anlaşılmaktadır.⁵² Hz. Peygamber'in, hicret eden mü'min kadınların antlaşmada açıkça ifade edilmemiş olması hasebiyle kadınları iade etmediği, buna mukabil münferit olarak karşı çıkanlar olmuşsa da⁵³ Kureyşlilerin buna itiraz etmedikleri görülmektedir.⁵⁴ Bu ise, antlaşmaya aykırı herhangi bir durumun mevzu bahis olmadığını, aynı zamanda Hz. Peygamber'in mü'minlerin güvenliğini sağlamakla beraber titizlikle ahdi yerine getirdiğini ortaya koymuş olabilir. Öte yandan bazı âlimlerin, Hudeybiye Antlaşması'nın evveleminde kadınlara da şamil olduğunu fakat bu âyetlerin onu sınırlandırıp sadece erkeklere has kıldığını belirttiği görülmektedir.⁵⁵ Bu antlaşmanın, birbirleriyle mücadele eden inançları farklı iki topluluğun on yıllığına barış ilân etmesi esasına dayanmış olduğu bilinmektedir.⁵⁶

1.6. Kadınların Biatı ve Sosyal Hakları

Mümtehine sûresinde, mü'min kadınların Yüce Allah'a şirk koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeyecekleri, İslâm dinine, akla ve mantığa uygun hiçbir hususta Hz. Peygamber'e karşı çıkmayacakları belirtildiği müşahede edilmektedir.⁵⁷ Mü'min kadınların sözü edilen bu hususlarda Hz. Peygamber'e biat etmeye geldiklerinde, Hz. Peygamber'in onların biatlerini kabul etmesinin ve onlar için Yüce Allah'tan bağışlama dilemesinin talep edildiği, ayrıca Yüce Allah'ın çok bağışlayan ve çok merhamet eden olduğu ifade edildiği görülmektedir.⁵⁸ Burada bahsedilen biati, Hz. Peygamber'e, dinin esas buyruklarına; emir ve yasaklarına riayet etme konusunda söz vermek anlamında değerlendirmek mümkündür. Hz. Peygamber'in, 1. ve 2. Akabe biatlerinde olduğu gibi şartlar neyi gerektiriyorsa, bazen hem erkeklerden hem kadınlardan biat aldığı bilinmektedir.⁵⁹

1.7. Yüce Allah'ın Gazap Ettiği Kimseleri Dost Edinmemek

Sûrenin, 1. âyetinde, müşriklere karşı mü'minlerin nasıl davranacaklarına dair bilgi verildiği gibi sûrenin 13. âyetinde de, müşriklerden geri kalmayan Yahudilere karşı mü'minlerin nasıl bir tavır gösterecekleri ifade edildiği görülmektedir.⁶⁰ Ayrıca

⁵² Bk. İbn İshak, *es-Sîre*, 368-369; İbn Hişam, *es-Sîre*, 3/271-272; Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/169-170; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/410-411.

⁵³ İbn İshak, *es-Sîre*, 468; İbn Hişam, *es-Sîre*, 3/271.

⁵⁴ Bk. Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, 3. Baskı (Beirut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2003), 4/229; Muhammed Hamîdullah, "Hudeybiye Antlaşması", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/299.

⁵⁵ Bk. Semerkandî, *Bahr*, 3/354; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/411; İbn Atıyye, *el-Muharrer*, 8/283; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, 5/215; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 28/154-155; Elmalılı, *Hak Dini*, 7/554-555; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/318.

⁵⁶ Bk. Vâhidî, *el-Vasît*, 4/285-286; Hamîdullah, *Mecmû'atu'l-vesâik*, 77; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/317.

⁵⁷ Bk. el-Mümtehine 60/12; Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/172-174.

⁵⁸ Bk. el-Mümtehine 60/12; Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdulsud b. Abdurrahim (Beirut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, ts.), 5/524-525; M. Kâmil Yaşaroğlu, "Mümtehine Sûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/562.

⁵⁹ Bk. İbn Hişam, *es-Sîre*, 2/79, 86; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, thk. Abdülmemir Mehna (Beirut: Şeriketu'l-a'lamî, 2010), 1/357; Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Kahire: Mektebetu'l-hancı, 2001), 1/187, 188; Vâhidî, *el-Vasît*, 4/286-288; ayrıca bk. el-Feth 48/10, 18.

⁶⁰ Bk. Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbühu*, 5/161; Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Cürçânî, *Dürücü'd-dürer*, thk. Talat Salâ el-Ferhan – Muhammed Edib Şekûr (Amman: Dâru'l-fikir, 1430/2009), 2/635;

mü'minlerin, Yüce Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinmemeleri gerektiği, bu topluluğun, inkârcıların kabirlerden ümit kestikleri gibi âhiretten ümit kesmiş olduğu müşahede edilebilir.⁶¹

2. Mümteherine Sûresi 5. Âyet Bağlamında Mü'minlerin Inkârcılar İçin Fitne Olması Meselesi

Burada Mümteherine sûresi çerçevesinde fitne lafzının yer aldığı 5. âyetin, sûrenin diğer âyetleriyle ilişkisi üzerinde durulacaktır. Mümteherine sûresinin 5. âyetinde şöyle buyrulmaktadır:

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “Rabbimiz! Bizi, inkâr edenler için bir fitne/sınama konusu yapma. Bizi bağışla ey rabbimiz! Çünkü kudret ve hikmet sahibi olan Sensin.”⁶²

Bu âyette geçen kelimelere bakılırsa, onların başında فِتْنَةً (fitne) kelimesinin geldiği söylenebilir. Fitne kelimesinin ise sözlükte “bela”, “imtihan”, “deneme” vb. manalara geldiği, altını posasından ayırmak için onu ateşte eritmek anlamındaki فَتَنَ (fetene) kökünden türediği,⁶³ الفتن (el-fetn) kelimesinin ise “yakmak” anlamını ifade ettiği,⁶⁴ bu kelimenin Kur’ân’da “ateşe atmak, ateş ile azaplandırmak” anlamında kullanıldığı müşahede edilmektedir.⁶⁵ Dolayısıyla fitne kelimesinin lügatlerde verilen başlıca manalarını şöyle hülâsa etmek mümkündür: “Deneme”, “sıkıntı”, “üzüntü”, “belâ”, “imtihan”. İnsanı aşk ateşine düşürüp gönlünü çeldiği ve normal düşünmesine mani olduğu için kadına da “fettan” denildiği, kuyumcu, kişinin aklî dengesini bozup ahlâkını ifsat eden ve ceza görmesine neden olan şeytan, bunun yanı sıra zarar vermesi dolayısıyla hırsız için de “fettan” sözcüğü kullanıldığı, ayrıca insanın hırsını harekete geçirip günah ve hata işlemesine neden olan altın ve gümüşe “iki fettan”, insanları meşakkatli bir sınavdan geçirdiği için Münker ve Nekir’e de “kabrin iki fettanı” denildiği görülmektedir.⁶⁶ “Fitne” kelimesinin, inanç uğruna katlanılan büyük işkence manasına geldiğini ifade etmek de mümkündür.⁶⁷

Fitne kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de 34 âyette, türevleri ise 26 âyette yer aldığı görülmektedir.⁶⁸ Fitne kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de mevkiine göre “ibtılâ (sınama), ihtibâr (deneme) ve imtihan”,⁶⁹ “şirk, küfür, müşriklerin Müslümanlara karşı uyguladıkları

⁶¹ Bk. el-Mümteherine 60/13; Mâverdi, *en-Nüket*, 5/526; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 28/169-170.

⁶² Bk. el-Mümteherine 60/5; Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 5/311-312; ayrıca bk. Vâhidî, *el-Vasît*, 4/289.

⁶³ Bk. Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru sadr, ts.), 13/317; bk. Taha 20/40, 85; el-Ankebût 29/3; Sâd 38/34; ed-Duhân 44/17.

⁶⁴ Bk. Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luga*, thk. Ahmed Abdulğafur Attar, 4. Baskı (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-melayin, 1990), 6/2175-2176; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, 2/390.

⁶⁵ Bk. ez-Zâriyât 51/13, 14; el-Bürûc 85/10.

⁶⁶ Bk. Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, thk. Safvan Adnan Davudî, 4. Baskı, (Dımaşk: Dâru'l-kalem - Beyrut: ed-Dâru's-şamiyye, 2009), 623-625; İbn Manzûr, *Lisân*, 13/317; Muhammed Murtaza el-Hüseyinî ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, thk. Mustafa Hicazî (Kuveyt: 2001), 35/489-497.

⁶⁷ Bk. Câhiz, *el-Osmaniyye*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Beyrut: Dâru'l-cil, 1991), 29, 30, 32, 40; bk. Mustafa Çağrı, “Fitne”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/156.

⁶⁸ Bk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-hadis, 1364/1945), “ftn”, 511-512.

⁶⁹ Bk. el-Bakara 2/102; Tâhâ 20/40, 85, 90, 131.

ve onları şirke döndürmeye yönelik yaptıkları baskılar”,⁷⁰ “sapıklık, sapma, saptırma”,⁷¹ “azap, işkence, ateşe atma”,⁷² “düşman saldırısı”,⁷³ “Yüce Allah’ın kullarına verdiği farklı imkânlarla onların birbirlerine karşı niyet ve tutumlarını ortaya çıkarması”,⁷⁴ “günah”,⁷⁵ “şeytanın hile ve tuzağı”,⁷⁶ “şeytanın zayıf ruhlu kişilere aşıladığı bâtil inanç ve kuruntu”,⁷⁷ “nifak”,⁷⁸ “delilik”⁷⁹ gibi farklı anlamlarda yorumlanabilecek şekilde kullanıldığı görülmektedir.⁸⁰

Âyette geçen كَفَرُوا لِلَّذِينَ كَفَرُوا ibaresinin genellikle şöyle açıklandığı müşahede edilmektedir: “Bizi onlara mağlup etme, direkt veya onlar aracılıyla cezaya çarptırma. Mü'minlerin iddiası şayet doğru olsaydı, inanıp itimat ettikleri Yüce Allah mü'minleri desteklerdi yahut bu muameleyle karşılaşmazlardı, düşüncesine kapılırlardı. Bu nedenle kendilerini hakikat ve doğruluk üzerinde olduklarını zannetmesinler. Bizi bu şekilde bir imtihana sebep eyleme”.⁸¹ Başka bir izaha göre âyette Yüce Allah’ın mü'minlerin aleyhine inkârcılara imkân vermemesi istenmektedir zira inkârcıların mü'minlerden daha çok imkâna sahip olmaları mü'minlere bir sıkıntı, bir imtihan sebebidir.⁸² Bunun yanı sıra burada fitneyi Müslümanların acı, üzüntü verici, bozuk ve geri kalmış bir durumda olmaları; hayır işlerinde başkalarına iyi örnek olacak bir yapıya sahip olmamaları şeklinde açıklamak da mümkündür. O zaman mana, Ey Rabbimiz! Amellerimizi ve sözlerimizi kötü kılma ki inkârcılar dinimizden nefret etmesinler. Onlar, eğer dinimiz her türlü kötülüğe karşı olsaydı, bunun eseri ona uyanlar üzerinde görülürdü, her türlü ayrılıktan ve gerilikten uzak kalırlardı, demesinler.⁸³

Mümtehine sûresi 5. âyetinde geçen fitne kelimesinin, içinde bulunduğu âyeti sûredeki diğer âyetlerle ilişkilendirmede önemli rol oynadığı söylenebilir. Sûrenin 5. âyetindeki dua eğer Hz. İbrahim’in ve onunla birlikte olanların yaptıkları bir dua olarak değerlendirilirse, onların eylem ve söylemlerinde gösterdikleri davranışların örnek alınması, Yüce Allah tarafından mü'minlere verilmiş bir görev şeklinde telakki edilebilir.⁸⁴ Buradaki fitne, inkârcıların yaptıkları zulüm, işkence ve baskılarına Hz. İbrahim’in ve ona tabi olanların maruz kalıp muztarip olmaları, sıkıntı çekip hallerinin bozulması olarak tezahür etmiş olabilir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de mü'minler sadece Aziz ve Hamid olan

⁷⁰ Bk. el-Bakara 2/191, 193, 217; en-Nisâ 4/91.

⁷¹ Bk. el-Mâide 5/41, 49; es-Sâffât 37/162.

⁷² Bk. el-Ankebût 29/10; ez-Zâriyât 51/13, 14; el-Burûc 85/10.

⁷³ Bk. en-Nisâ 4/101.

⁷⁴ Bk. el-En’âm 6/53; el-Furkân 25/20; Taberî, *Câmi’*, 7/206-207; 18/193-194.

⁷⁵ Bk. et-Tevbe 9/49.

⁷⁶ Bk. el-A’râf 7/27.

⁷⁷ Bk. el-Hac 22/53; Taberî, *Câmi’*, 27/226.

⁷⁸ Bk. el-Hadîd 57/14.

⁷⁹ Bk. el-Kalem 68/6.

⁸⁰ Bk. Çağrıci, “Fitne”, 13/156.

⁸¹ Bk. Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, 3/150; Taberî, *Câmi’*, 22/569; Mâverdî, *en-Nüket*, 5/51; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 8/281; Kurtubî, *el-Câmi’*, 20/405; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 5/212; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/331; Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 5/313; ayrıca bk. İbn Manzûr, *Lisân*, 13/317.

⁸² Bk. Ebû Abdillâh (Ebü’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihu’l-gayb* (Beyrut: Dâru’l-fikir, 1981), 29/303; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 28/148; Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 5/313.

⁸³ Bk. Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/331.

⁸⁴ Bk. Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 8/253.

Yüce Allah'a iman ettikleri için *الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ* ⁸⁵ ifadesi kullanılmıştır. ⁸⁶ Yine Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Musa kendi kavmine, eğer siz gerçekten Allah'a iman etmiş iseniz, eğer O'na teslim olmuş kimseler iseniz, artık sadece O'na tevekkül edin dediğinde ⁸⁷ onlar, *فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ!* ⁸⁸ demişlerdi.

Sûrenin 5. âyetine göre mü'minlerin, 1. âyetteki hususlara riayet etmedikleri takdirde inkâr edenlere bir fitne konusu olmaktan kurtulamayacakları söylenebilir. Burada mü'minlerin, Yüce Allah'ın ve kendilerinin hakkı inkâr eden düşmanlarını dost edinmemeleri, Yüce Allah'a iman etmiş oldukları için kendilerini yurtlarından çıkarmış olmaları nedeniyle onlara sevgi göstermemeleri, Yüce Allah'ın rızasını kazanmak adına cihad ediyorlarsa nehy edilen hususlara uymaları ve düşmanlara gizli sevgi beslememeleri gerektiği bildirilmiştir. Dolayısıyla mü'minlerin 5. âyette yer aldığı gibi Yüce Allah'tan inkâr edenlere bir fitne konusu olmamaları için dua etmeleri gerektiği ifade edilmiş olabilir. ⁸⁹

Mümtehine sûresinin 2. âyetinde inkârcıların, mü'minleri ele geçirdiklerinde mü'minlere düşman olmakta, ellerini ve dillerini kötülükle mü'minlere uzatmakta, mü'minlerin kendileri gibi inkâr etmelerini talepte buldukları belirtilmektedir. ⁹⁰ Sûrenin bu 2. âyeti, fitnenin başka bir boyutunu gösterdiği söylenebilir. Zira bu durumun sûrenin 5. âyetiyle doğrudan ilişkili olduğunu görmek mümkündür. ⁹¹ Dolayısıyla burada mü'minlerden, inkârcılara bir fitne konusu olmamaları için Yüce Allah'a yalvarmalarının istendiğini anlamak mümkündür.

Sûrenin 3. âyetinin, kıyamet gününde akrabaların ve çocukların asla fayda vermeyeceği, Yüce Allah'ın insanların arasını ayıracağı ve yapılan her şeyin O'nun tarafından hakkıyla görüldüğü, böylece insanların bu dünyada imtihan edildikleri, dolayısıyla mü'minlerin bu âyetin muhtevasına uymayarak gelişigüzel davranışlarda bulunup inkârcılar için bir fitne konusu olmamaları üzerinde durduğu söylenebilir. ⁹²

Sûrenin 4. âyetinde ise mü'minler için Hz. İbrahim'de, -babasına bağışlama dilemesi sözü hariç- ⁹³ ve onunla birlikte olanlarda güzel bir örnek bulunduğu ifade edilerek tevhid inancının vurgulandığını görmek mümkündür. ⁹⁴ Dolayısıyla Hz. İbrahim'i ve onunla birlikte olanları örnek alıp almamada mü'minlerin sınanmış oldukları anlaşılmaktadır. ⁹⁵ Hz. İbrahim'i ve ona uyanları örnek almak istemeyen varsa, o kimsede hak olan imanın alametlerinin olmadığı belirtilmiştir. ⁹⁶ Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'e, Hakk'a yönelen Hz. İbrahim'in dinine uyması emredilmiş, Hz. İbrahim'in Yüce Allah'a şirk koşanlardan olmadığı ifade edilmiştir. ⁹⁷ Ayrıca Yüce Allah'ın, Hz. İbrahim'i birtakım

⁸⁵ el-Bürûc 85/10.

⁸⁶ Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/331.

⁸⁷ Yûnus 10/84.

⁸⁸ Yûnus 10/85; bk. Vâhidî, *el-Vasît*, 2/556.

⁸⁹ Bk. Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/166; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/397.

⁹⁰ Bk. Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/167; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20//401-402.

⁹¹ Bk. Mâverdî, *en-Nüket*, 5/518.

⁹² Bk. Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/167; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20//402.

⁹³ Bk. et-Tevbe 9/114; İbnü'l-Arabî, *Ahkâm*, 4-227.

⁹⁴ Bk. Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/166-167; Mâverdî, *en-Nüket*, 5/518;

⁹⁵ Bk. İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 4/227; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/403-404.

⁹⁶ Bk. Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, ts.), 28/74; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/332.

⁹⁷ en-Nahl 16/123.

emirlerle sınıdığı, Hz. İbrahim'in o emirlerin hepsini yerine getirdiği, dolayısıyla Yüce Allah'ın Hz. İbrahim'i insanlara önder yapacağı buyurduğu, bununla birlikte Hz. İbrahim'in soyundan da Yüce Allah'tan önderler yapmasını istediği, bunun üzerine Yüce Allah'ın, Kendisinin ahdinin (verdiği sözün) zalimleri kapsamadığını buyurduğu görülmektedir.⁹⁸ Burada 5. âyet gereğince mü'minlerin, Hz. İbrahim'i ve onunla birlikte olanları örnek almamaları halinde, inkârcılara bir fitne sebebi olmaktan ve bunun mesuliyetinden kurtulamayacakları söz konusu edilmiş olabilir.

Sûrenin 6. âyetinde Hz. İbrahim'in ve onunla birlikte olanların mü'minlere, Yüce Allah'ı ve ahiret gününü içtenlikle isteyenlere güzel bir örnek bulunduğunun tekrar vurgulanmış olduğu, ayrıca Yüce Allah'ın mü'minler için verdiği bu örnekten yüz çevirenlerin, Yüce Allah'ın her şeyden müstağni ve övülmeye lâyık olduğunu bilmelerinin gerektiği üzerinde durulduğu görülmektedir.⁹⁹ Böylece Yüce Allah'ın buyruğu olarak mü'minlerin, Hz. İbrahim'i ve ona uyanları örnek alma zorunluluğu söz konusu olabilir.¹⁰⁰ Dolayısıyla bu örnek şahsiyetlerin öğrenilmesi, bilinmesi ve ona göre hayatın düzenlenip yaşanması konusunda mü'minlerin imtihan edilmiş olmaları mümkündür. Bu durumda 5. âyete göre mü'minlerin inkâr edenlere bir fitne konusu olmamaları için Yüce Allah'tan talepte bulunmalarının lüzumuna işaret edilmiş olabilir.

Sûrenin 7. âyetinde Yüce Allah'ın mü'minlerle düşmanlardan bazı kimseler arasında bir sevgi (مَوَدَّةً) koyma ihtimali üzerine mü'minlerin, inkâr edenlerden ilişkileri tamamen kesmemelerine dair bilgi verildiği görülmektedir.¹⁰¹ Dolayısıyla bu âyette mü'minlerin inkâr edenler hakkında takınacakları itidalli tavrın ön plana çıktığı anlaşılabilir. Burada mü'minlerin hayatın şart ve icaplarını iyi okuyup doğru değerlendirmelerde bulunmalarının önem arz ettiğini ifade etmek mümkündür. Bu ise fitnenin, imtihanın farklı bir cihetini gösterdiği, binaenaleyh mü'minlerin, hayatı okumada yanlış yapıp inkâr edenler için bir fitne konusu olmaktan uzak durmaları gerektiğini dile getirmiş olabilir. Bu bakımdan mü'minlerin 5. âyete göre inkârcılar için bir fitne konusu olmamaları noktasında Yüce Allah'tan istekte bulunmalarının gerektirdiğine işaret edilmiş olabilir. Ayrıca bu âyette Yüce Allah'ın hakkıyla güç yetiren, çok bağışlayan ve çok merhamet eden olmasına vurgu yapıldığı müşahede edilmektedir.¹⁰²

Sûrenin 8. âyetinde Yüce Allah'ın din konusunda mü'minlerle savaşmayan, onları yurtlarından çıkarmayan kimselere iyilik yapmayı ve onlara âdil davranmayı yasaklamadığını, âdilce davrananları sevdiğini belirttiği görülmektedir.¹⁰³ Böylece mü'minlerin, teaddi etmeyen düşmanlara karşı iyilikte bulunmada ve onlara adaletli davranmada herhangi bir beisin söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁴ Dolayısıyla mü'minlerin bu âyette yer alan hususlara riayet edip etmemede imtihan edilmiş oldukları söylenebilir. Neticede 5. âyete göre mü'minlerin 8. âyetin muhtevasına uygun hareket ederek inkârcılar için bir fitne sebebi olmamaları noktasında Yüce Allah'a yalvarmalarının mevzubahis olduğunu ifade etmek mümkündür.

⁹⁸ Bk. el-Bakara 2/124.

⁹⁹ Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/405.

¹⁰⁰ Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/405; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 8/252-253; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/332.

¹⁰¹ Bk. Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/168; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/405-406.

¹⁰² Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 28/74; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/333-334.

¹⁰³ Bk. Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/169; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/407-408.

¹⁰⁴ Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/407-408; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/334-335.

Mümtehine sûresi 9. âyette Yüce Allah'ın, mü'minlere ancak onlarla din hususunda savaşıyor, onları yurtlarından çıkararak ve çıkarılmalarına destek veren kimseleri dost edinmelerini yasakladığı, düşmanları dost edinen kimselerin asıl zalimler olduğunu belirttiği görülmektedir.¹⁰⁵ Dolayısıyla mü'minlerin bu nehve uyup uymamada imtihan edilmiş oldukları anlaşılabilir. Bu imtihanda mü'minlerin 5. âyete göre inkârcılar için bir fitne konusu olmamaları için Yüce Allah'tan talepte bulunmaları istenmiş olabilir.

Mümtehine sûresi 10. âyette, hicret eden mü'min kadınlar mü'minlere geldiklerinde -Yüce Allah onların imanlarını daha iyi bildiği halde- mü'minlerin onları imtihan etmeleri, mü'minler onların inanmış kadınlar olduklarını anladıkları takdirde, mü'min hanımlar inkâr edenlere inkâr edenler de mü'min hanımlara helâl olmadıkları için, muhacir mü'min kadınları inkâr edenlere iade etmemeleri,¹⁰⁶ inkârcıların mehir olarak harcadıklarını da onlara, yani inkârcı kocalarına geri vermeleri gerektiği ifade edilmektedir.¹⁰⁷ Bu âyette, mehirlerini vermeleri halinde mü'minlerin bu kadınlarla evlenmelerinde bir günah olmadığı, müşrik hanımları da nikâhlarının altında tutmamaları gerektiği, bunun yanı sıra mü'minlerin o kadınlara harcadıklarını evlendikleri inkârcı kocalarından, inkârcıların İslâm'ı kabul eden ve mü'minlerle evlenen eski hanımlarına harcadıklarını da mü'minlerden istemeleri ifade edilmektedir. Bunun da Yüce Allah'ın insanlar arasında vermiş olduğu hükmü olarak bildirildiği¹⁰⁸ ayrıca burada Yüce Allah'ın hakkıyla bilen¹⁰⁹ ve hüküm ve hikmet sahibi¹¹⁰ olduğuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla mü'minlerin 5. âyete göre 10. âyette yer alan hususlara uyup uymamada imtihan edilmiş olmaları mümkündür. Neticede mü'minlerin bu âyetin gereğini yerine getirmemeleri halinde inkârcılar için bir fitne konusu olmaktan kurtulamayacaklarına işaret edilmiş olabilir.

Burada şu belirtilebilir: İnsanlık tarihi boyunca sürekli devam eden hicret ve iltica olaylarını, dolayısıyla muhacir ve mültecileri kısmen de olsa Mümtehine sûresinin 10. âyeti çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Gerek hicret eden olsun gerek iltica eden olsun, bunların yetkililerce belirlenen kriterlerle imtihan edilmesi, birtakım sorularla sınava tabi tutulması, başka bir ifadeyle hicret veya iltica edenlerin kimliklerinin iyice araştırılması; uyuşturucu, anarşi, terör, sosyal dokuyu bozma vs. eylemlerini sergileyip sergilemeyecekleri, zararlı yahut problemlili olup olmadıkları üzerinde durduktan ve elde edilen sonuçlardan sonra himaye altına alınıp alınamayacaklarına karar verilebilir. Bu durumun ise her iki taraf için, yani hicret eden veya iltica eden ile hicret edilen veya iltica edilen açısından bir fitne, bir imtihan konusu olması mümkündür. Dolayısıyla mü'minlerin, hak ve ödevlerini ifa edebilmeleri, kötülük yapma, yanlış iş tutma, zarar verme, zarar görme gibi fitneye sebebiyet verebilecek her türlü işten uzak durmaları için Yüce Allah'tan istekte bulunmaları büyük önem arz edebilir.

Mümtehine sûresi 11. âyette, mü'minlerin eşlerinden herhangi biri inkâr edenlere giderse, mü'minler de onlarla çarpışıp ganimet elde ederlerse, eşleri gidenlere sarf

¹⁰⁵ Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/409; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/335.

¹⁰⁶ Bk. Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/338-339.

¹⁰⁷ Bk. Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/169-170.

¹⁰⁸ Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 28/78-79; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/339-341; Muhammed, *Bedâiu't-tefsîr*, 3/150.

¹⁰⁹ Bk. el-Bakara 2/32; Abdurrezzak b. Abdulmuhsin el-Bedir, *Fıkhü'l-esmâ'i'l-husnâ* (Riyad: Dâru't-tevhîd, 2008), 134; Mâhir Abdulhamîd Cevâd el-Mukaddem, *Esmâu'llahi'l-husnâ maânîha ve celâluha* (Riyad: Dâru'lel ve's-suhub, 1431/2010), 127-128.

¹¹⁰ Bk. el-Bakara 2/32; Bedir, *Fıkhü'l-esmâ'i'*, 175. Mâhir el-Mukaddem, *Esmâu'llahi'l-husnâ*, 77-78.

ettikleri kadarının verilmesi mü'minlerden istendiği, bununla birlikte mü'minlerin iman ettikleri Yüce Allah'a karşı gelmekten sakınmaları gerektiği üzerinde durulduğu görülmektedir.¹¹¹ Dolayısıyla mü'minlerin, bu emre riayet edip etmemede sınanmış oldukları kabul edilebilir. Böylece mü'minlerin 5. âyet gereğince inkârcılara bir fitne konusu olmaktan kurtulmaları için Yüce Allah'a yalvarmaları söz konusu edilmiş olabilir.

Mümtehine sûresi 12. âyette Yüce Allah'ın, Hz. Peygamber'e muhacir mü'min kadınlar şu hususlarda biat etmek üzere geldiklerinde, Hz. Peygamber'den onların biatlerini kabul etmesini ve onlara Yüce Allah'tan bağışlama dilemesini istediği belirtilmektedir. Bu biate göre Mekke'den Medine'ye hicret eden mü'min kadınlar; Yüce Allah'a şirik koşmayacak, hırsızlık yapmayacak, zina etmeyecek, çocuklarını öldürmeyecek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmeyecek ve hiçbir iyi işte Hz. Peygamber'e karşı gelmeyeceklerdir.¹¹² Dolayısıyla hicret eden mü'min kadınların Hz. Peygamber'e verdikleri bu sözleri tutup tutmamada imtihan edilmiş olmaları mümkündür. Bu durumda sûrenin 5. âyeti gereğince mü'min kadınların inkârcılara bir fitne konusu olmamaları için Yüce Allah'a yalvarmaları onlardan talep edilmiş olabilir. Ayrıca bu âyette Yüce Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğuna da vurgu yapıldığı görülmektedir.

Sûrenin 13. âyetinde Yüce Allah'ın mü'minlere, Yüce Allah'ın kendilerine kızdığı, kabirlerdeki inkârcıların ümitlerini yitirdiği gibi ahiretten ümitlerini yitirmiş bir toplumu, Yahudîleri veli edinmelerini yasakladığı görülmektedir.¹¹³ Bu yasağın, sûrenin 1. âyetteki yasağı teyit etme ve muhtevasını genişletme niteliğini taşıdığı söylenebilir.¹¹⁴ Dolayısıyla mü'minlerin Yüce Allah'ın gazap ettiği, ahiretten ümidini kesmiş olduğu kimseleri dost edinip edinmeme noktasında imtihan edilmiş oldukları anlaşılabilir. Bu konuda mü'minlerin inkârcılara bir fitne konusu olmamaları için 5. âyet gereği Yüce Allah'a duada bulunmaları talep edilmiş olabilir.¹¹⁵

Sonuç

Mümtehine sûresi, Kur'ân'ın diğer sûreleri gibi, kendine has muhtevası ile hayatı Yüce Allah'ın emirleri, nehiyeleri ve tavsiyeleri istikametinde yaşamayı konu edinmiştir. Mümtehine sûresine göre mü'minlerin, inkârcıların sergiledikleri davranışlara dikkat etmeleri ve duruma göre en doğru tavrı takınmaları gerekmektedir. Eğer mü'minlere düşmanlık yapıyorlarsa mü'minler onlarla dostluk ilişkileri kuramayacaklar, eğer düşmanlık yapmıyorlarsa onlarla dostluk ilişkileri tesis edebileceklerdir.

Mümtehine sûresi 5. âyete göre mü'minlerin, genelde tüm insanlara, özelde ise inkârcılara bir fitne aracı olmamaları için Yüce Allah'tan talepte bulunmaları icap etmektedir. Mü'minlerin inkârcılar için fitne olması meselesi, müfessirlerce farklı şekillerde izah edilmiştir. Mü'minlerin düşmanlara mağlup olmaları, direkt ya da onlar vasıtasıyla ceza görmeleri olarak yorumlandığı gibi, düşmanların, "mü'minlerin iddiası doğru olsaydı, itimat ettikleri Allah onları desteklerdi yahut bu muameleye tabi tutulmazlardı" fikrine kapılıp kendilerini hakikat ve doğruluk üzere zannetmelerine sebep

¹¹¹ Bk. Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/342-343.

¹¹² Bk. Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/172; Mâverdî, *en-Nüket*, 5/520-521; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 28/80-81; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/343-347.

¹¹³ Bk. Mâverdî, *en-Nüket*, 5/526; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/431; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 8/256.

¹¹⁴ Bk. Tantâvî, *et-Tefsîr*, 14/347-348.

¹¹⁵ Bk. Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 8/253.

olmak şeklinde de izah edilmiştir. Ayrıca Yüce Allah'ın, inkârcılara mü'minlerin aleyhine daha çok imkân vermesi olarak da açıklanmıştır.

H. İbrahim'in ve ona tabi olanların, inkârcılara karşı yaptıkları mücadelede sergiledikleri davranışlar, mü'minler için güzel örnek olarak takdim edilmiştir. H. Peygamber'in kabul ettiği büyük ehemmiyeti haiz Hudeybiye Barış Antlaşmasının, birbirleriyle mücadele halinde olan inançları farklı toplumların birlikte barış ilân edebileceğini ortaya koymuş, dolayısıyla mü'minlerin gayrimüslimlerle antlaşma yapabileceğini göstermiştir. Mümtehine sûresinin işaret ettiği bu barış antlaşması sonrasında özellikle toplumda kadının statüsü belirlenmiş, ona ait mehir, irade beyanı, karar verme gibi bazı hakları kayıt altına alınmıştır. Hicret eden mü'min kadınların H. Peygamber'e gelip biat ederek ona karşı gelmeyeceklerine dair söz vermeleri, onların bu durumunu somutlaştırmıştır.

Mümtehine sûresi 5. âyetin mü'minlerin, inkârcılara bir fitne konusu olmamaları için yapmaları gereken bir dua niteliği taşıdığı görülmüştür. Bunun yanı sıra mü'minlerin, sûrede gündeme getirilen düşmanları dost edinip edinmeme, onlara sevgi gösterip göstermeme, H. İbrahim'i ve onunla birlikte olanları örnek alıp almama, mü'minlere düşmanlık yapmayan gayrimüslimlere karşı âdilce davranıp davranmama, hicret eden mü'min kadınları imtihan edip etmeme gibi Yüce Allah tarafından vaz edilmiş ilkelerin istenildiği şekilde ifa edilip edilmemesinin mü'minler için bir fitne sebebi olduğu, bu açıdan 5. âyetin sûrenin diğer âyetleriyle bir bağlantısının bulunduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Abdalbaki. Kahire: Dâru'l-hadis, 1364/1945.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, ts.
- Bedir, Abdurrezzak b. Abdulmuhsin. *Fikhu'l-esmâi'l-husnâ*. Riyad: Dâru't-tevhîd, 2008.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî, *el-Osmaniyye*. Thk. Abdusselam Muhammed Harun. Beyrut: Dâru'l-cil, 1991.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Tâcü'l-luga*. Thk. Ahmed Abdulğafur Attar. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilmî li'l-melayin, 4. Baskı, 1990.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Dürücü'd-dürrer*. Thk. Talat Salâ el-Ferhan - Muhammed Edib Şekûr. 2 Cilt. Amman: Dâru'l-fikir, 1430/2009.
- Çağrı, Mustafa. "Fitne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/156-159. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahru'l-muhîd*. Adil Ahmed Abdulmevcûd vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubî'l-ilmîyye, 1993.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Me'ânî'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-kutub, 3. Baskı, 1983.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. Sad. İsmail Karaçam vd. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, ts.
- Hamîdullah, Muhammed. *Mecmû'atu'l-vesâiki's-siyâsiyye li'l-'ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*. Beyrut: Dâru'n-nefais, 1987.
- Hamîdullah, Muhammed. "Hudeybiye Antlaşması". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/297-299. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tunisiyye, 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Thk. Er-Rahhale el-Faruk vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-hayr, 2007.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişam b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Thk. Ömer Abdusselam Tedmurî. 3. Baskı. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-Arabî, 1990.
- İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Thk. Ahmed b. Ferid el-Mezîdî, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2004.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. Thk. Râid b. Sabri b. Alfa. 2. Baskı. Riyad: Dâru'l-Hadâra, 1436/2015.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-'Arab*, 15 Cilt. Beyrut: Dâru sadr, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*. 11 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-hancî, 2001.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. 3. Baskı. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2003.
- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgîb. *el-Müfredât*. Thk. Safvan Adnan Davudî. 4. Baskı, Dımaşk: Dâru'l-Kalem - Beyrut: ed-Dâru's-şamiyye, 2009.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 8. Baskı, 2020.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. 24 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-risale, 2006.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Thk. es-Seyyid b. Abdurrahim b. Abdurrahim. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, ts.
- Muhammed, Yüsrâ es-Seyyid. *Bedâiu't-tefsîr'l-câmi' li mâ fesserehu'l-imam İbn Kayyim el-Cevziyye*. Thk. Salih Ahmed eş-Şâmî. 3 Cilt. Riyad: Dâr İbn Hazm, 1427/2006.
- Mukaddem, Mâhir Abdulhamîd Cevâd. *Esmâu'llahi'l-husnâ maânîha ve celâluha*. Riyad: Dâru'lel ve's-suhub, 1431/2010.
- Pak, Süleyman. "Sünnetin Kur'an'ı Beyan Yönleri". C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 16/1 (2012), 353-381. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/232639>
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî. *Mefâtîhu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikir, 1981.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es en-Nîsâbü'rî. *el-Keşf ve'l-beyân*. Thk. Seyyid Kesrevî Hasan. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1325/2004.
- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî el-Girnâtî. *el-Muvâfakât*. thk. Abdullah Dıraz vd., Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2004.
- Semerkandî, Ebû'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahrü'l-'ulûm*. Thk. Ali b. Muavvad vd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1993.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfîî. *ed-Dürü'l-mensûr*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. Kahire: Merkez hicr lî'l-buhus ve'd-dirâsâtî'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, 1424/2003.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. 5 Cilt. Kuveyt: Dâru'n-nevadir, 2010.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru hicr, 2001.
- Tantâvî, Muhammed es-Seyyid. *et-Tefsîru'l-Vasît*. 15 Cilt. Kahire: Dâru'l-maârif, 1992.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî. *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. Thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd vd. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1994.
- Ya'kûbî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih. *Târîhu'l-Ya'kûbî*. Thk. Abdulemir Mehna. 2 Cilt. Beyrut: Şeriketu'l-a'lamî, 2010.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Mümtehine Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/562. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Zebidî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcu'l-'Arûs*. Thk. Mustafa Hicazî. 40 Cilt. Kuveyt: 2001.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbühu*. Thk. Abdulcelil Abduh Şelbî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-kutub, 1988.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Tarihu'l-İslam*. Thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 17 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslamî, 2003.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. Thk. Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvað. 6 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-abikan, 1998.
- Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-munîr*, 9. Baskı. 17 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-fikir, 1340/2009.